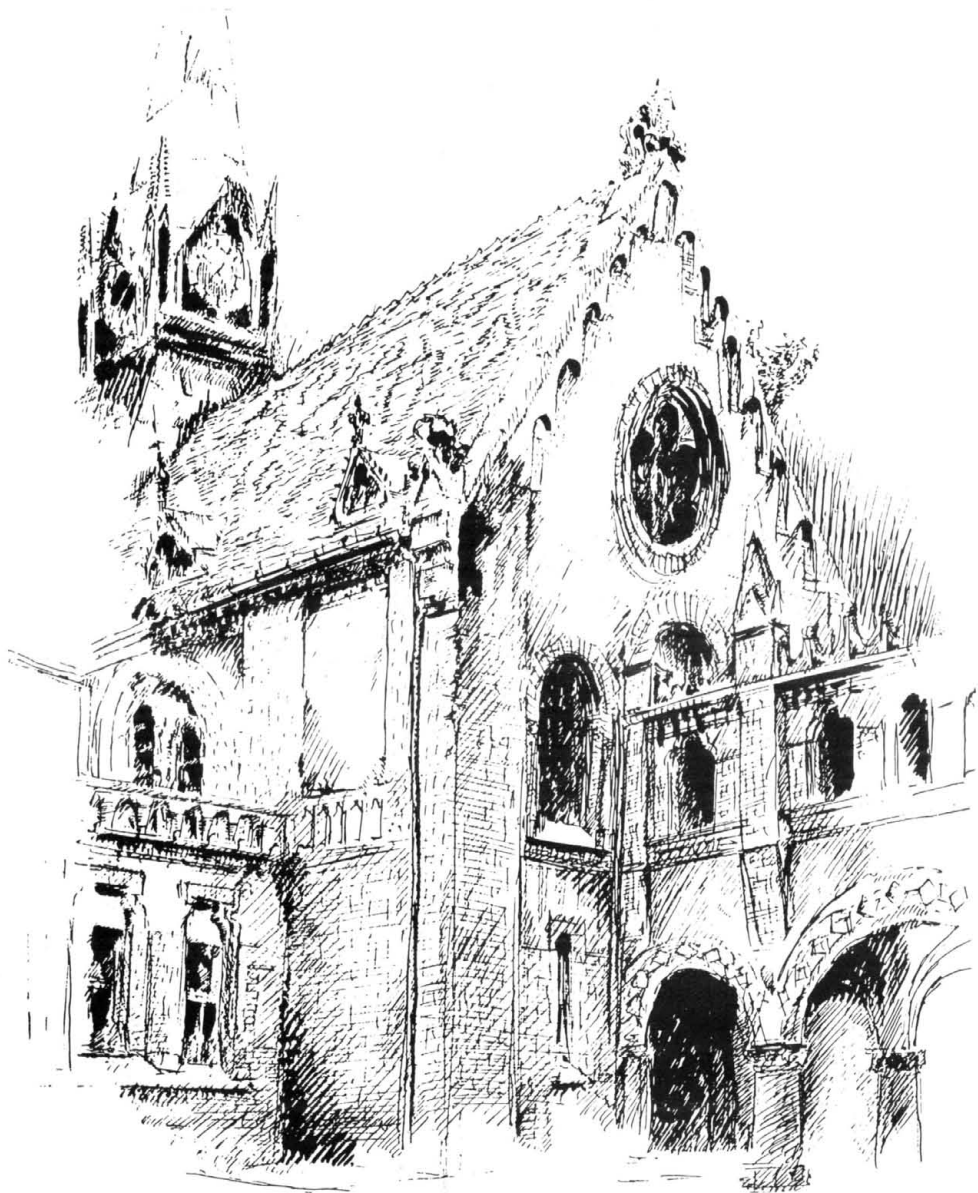

könyv
könyvtár
könyvtáros

1998
december

H. B. 1327. 1845

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

7. évfolyam 12. szám

1998. december

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Bényei Miklós:** A megyei könyvtárak feladatai a helyi irodalmi értékek számbavételében 3
- Gyuris György:** Egy megyei könyvtár tudományos tevékenysége a szegedi Somogyi-könyvtár példája alapján 12
- Sonnevend Péter:** A megyei könyvtár feladatai 20

Fórum

- Horváth Tibor:** Hej, iskolai könyvtárak! 28

Műhelykérdések

- Balázs Géza:** Digitális nyelvújítás 37

Extra Hungariam

- Kastaly Beatrix:** Újdonságok a restaurálásban és az állományvédelemben ... 40

História

- Osváth Zsolt:** A műegyetemi könyvtár másfélszáz éve 52

Könyv

- Mezey László Miklós:** A „Máté-effektus” az olvasásszociológiában 54
- Könyvtártörténet-írás a „keleti végeken” 56
- Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz 57

Lapunk e számában Osváth Zsolt: A műegyetemi könyvtár másfélszáz éve c. cikkéhez közlünk illusztrációkat.

From the contents

The tasks of the county libraries (contributions from *Miklós Bényei, György Gyuris* and *Péter Sonnevend*) (3-27);
Tibor Horváth: The problems of school libraries (28)

Cikkeink szerzői

Balázs Géza nyelvész, az ELTE dékánhelyettese; *Bényei Miklós*, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Gyuris György*, a szegedi Somogyi Könyvtár igazgatója; *Horváth Tibor*, az OPKM ny. főigazgatója; *Kastaly Beatrix*, az OSZK osztályvezetője; *Mezey László Miklós*, az OSZK-KMK munkatársa; *Osváth Zsolt* levéltáros; *Sonnevend Péter*, a JPTE Központi Könyvtára főigazgatója

Szerkesztőbizottság:

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Györi Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdatüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 98.273

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre xxxx forint. Egy szám ára xxx forint

HU-ISSN 1216-6804

E rovatunk tanulmányai előadásként hangzottak el 1998. októberében, Győrben, a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár elődje alapításának 100. évfordulója alkalmából rendezett, *A megyei (regionális) könyvtárak tudományos tevékenysége és feladatai* című alapvető fontosságú tanácskozáson. Az írások megjelennek a *Kisalföldi Könyvtárosban*, mi e folyóirat főszerkesztőjének, dr. Szabó Imrénének szívésségéből tehetjük őket közzé.

A megyei könyvtárak feladatai a helyi irodalmi értékek számbavételében

Ki vitatná, hogy a szépirodalmi alkotások fokozott mértékben alkalmasak szülőföldhöz, lakóhelyhez fűződő emberi, érzelmi kapcsolatok elmélyítésére, a lojalpatriotizmus érzésének kialakítására, megszilárdítására. Nyilvánvaló az is, hogy a költői és prózai művek tartalma, esztétikumuk a múlt, a nemzeti örökség egy darabja és a jelen életének, gondolkodásának tükrök. Alighanem ez a kettős felismerés az elsődleges indítéka annak, hogy a megyei könyvtárak helyismereti tevékenységének kezdettől fogva szerves részét képezi a helyi irodalmi értékek gyűjtése, számbavétele, hozzáférhetővé tétele, közreadása és propagálása. Ugyanakkor a gazdag nemzetközi és hazai szakirodalomban a címben jelzett téma átfogó kifejtését hiába keressük, többnyire csak szórványos utalások, észrevételek olvashatók. Holott a mindennapi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy munka közben számos gyakorlati kérdés vagy még inkább dilemma vetődik fel, és ezekre a könyvtárak eltérő válaszokat adnak. Tehát szükséges lenne az elméleti tisztázás, ám e helyen csupán néhány módszertani probléma megfogalmazására, felvillantására tehető kísérlet, messze nem a teljesség és különösen nem a végleges válasz igényével. Talán nincsenek is abszolút érvényes, egységesen követhető szabályok; úgy tűnik, a könyvtárosoknak mindenhol maguknak kell eldönteni, kiizzadni, hogy a konkrét dilemmákat hogyan oldják fel.

Feltétlenül megemlíthető, hogy a címben szereplő feladatok nemcsak a megyei, hanem a helyismereti munkával foglalkozó többi – városi, községi, egyházi, egyetemi, iskolai stb. – könyvtárban is jelentkeznek. Mindazonáltal – reményem szerint – az itt elhangzottak ezen intézményekben is alkalmazhatók, segíthetik a gondolkodást, az elhatározást. Előrebocsátandó az is, hogy mondandóm nem korlátozódhat a számbavételre; röviden szeretnék kitérni a gyűjtés és a népszerűsítés kérdéskörére is.

A „helyi irodalmi értékek” kifejezés értelmezése

Célszerűnek látszik azokkal a problémákkal indítani, amelyek rejtetten az előadás megadott címében is bennefoglaltatnak. A „helyi irodalmi értékek” kifejezés mindhárom szava ilyen.

A „helyi” jelzőnek némelyek pejoratív tartalmat tulajdonítanak, azonosítják a provinciálissal, a kevésbé jelentőssel. Számunkra, könyvtárosok számára ez semmiképpen sem elfogadható. A mi gyakorlatunkban a „helyi” nem a minőségre, hanem a lokális jellegre utal, közelebbről arra, hogy a szóban forgó irodalmi alkotás ilyen vagy olyan módon, ilyen vagy olyan mértékben kötődik egy adott helyhez, egy településhez, egy megyéhez: arról szól, ott játszódik, ott írták vagy ott keletkezett (pl. egy hang- vagy videofelvétel), illetve a településen adták ki vagy nyomtatták. A lokalitás megnyilvánulhat pusztán abban is, hogy a szerző kapcsolódik valahogyan a helyhez: ott született, ott tanult, ott dolgozott, ott halt meg, ott megjelent lapokban vagy más időszaki kiadványokban publikált stb. Az ún. helyi szerzők lehetnek külföldi személyek is, akik rövidebb-hosszabb ideig hazánkban, valamely helységben vagy megyében tartózkodtak – mondjuk katonák voltak. Mint köztudott, akár a szerző munkássága, akár egy-egy mű esztétikai értéke vagy gondolati tartalma az esetek jelentékeny hányadában tüntet az adott hely határain, országos, sőt egyetemes jelentőséggel bírhat; elég talán Petőfi Sándor, Nikolaus Lenau vagy éppen Kisfaludy Károly példájára hivatkozni.

Az „irodalmi” jelző értelmezése, pontosabb körülhatárolása is indokoltnak látszik. Már a bevezető szavaimból kiderült, hogy az irodalom fogalmat ezúttal szűkebben használom: a szépirodalmat, továbbá az ennek múltjával, fejlődésével, mozgástendenciáival, az egyes írók, költők életművével stb. foglalkozó irodalomtörténetet értem alatta. Igenám, de mindjárt ott ágaskodik az első gyakorlati kérdés: mi tekinthető szépirodalomnak? A hagyományos felosztás, vagyis a lírai, epikai és drámai alkotások megkülönböztetése már régóta nem elegendő; a könyvtári és bibliográfiai gyakorlatból is jól ismert, hogy sok a határeset, az átmenet. Hova soroljuk például a széppróza és az értekező próza mezsgyéjén álló esszéket, memoárokat, naplókat és írói leveleket; nemegyszer gondot okoznak a szónoklatok és a prédikációk; vitatható némely publicisztikai műfaj, pl. a karcolat, a glossza, az útirajz hovatartozása is. És mit csináljunk az opera- és operettlibrettókkal, a musicalek, egyáltalán a popzene dalszövegeivel? Rendszerint az történik, hogy a könyvtárosok a jeles szerzőknél tágítják a kört, néha a végső határig, azaz bármilyen, még a politikai és tudományos írásukat is számbaveszik, sőt olykor gyűjtik is. Mindebből következően az irodalomtörténet határvonalai is elmozdulnak, pl. a sajtó-, politika-, netán a zenetörténeti vizsgálódások, munkák irányába. S akkor még nem is említettünk olyan határterületeket, mint a könyvtártörténet, amely a szépirodalmi és irodalomtörténeti művek elsődleges őrzési helyének múltját kutatja, vagy a könyvtörténet, amely kiadástörténetként is felfogható. Egészen sajátos helyet foglal el a folklórkincs. Noha ennek kutatása elsősorban a néprajz feladata, továbbá a könyvtári osztályozás és a raktári táblázat is e tudományághoz kapcsolja, valójában a folklórisztikai művek az irodalmi folyamatnak is részét képezik, ennél fogva az irodalomtörténet is foglalkozik velük. Éppen ezért megkockáztatható az az állítás, hogy a helyi tartalmú népköltészeti alkotások (pl. népballadák, népmondák, népregék), a helyi gyűjtésű folklóranyag, a helyi mesélőtől, dalostól lejegyzett, felvett szövegek, továbbá mindezek helyi kiadásai a helyismereti gyűjtésben és feltárásban a szépirodalomhoz is besorolhatók, illetve a rájuk vonatkozó feldolgozások az irodalomtörténetnél is figyelembe veendők.

Jó néhány bizonytalansági elemet hordoz a harmadik, a címben többes számban szereplő „érték” kategória is. Kérdések sorozata tolul elénk. Mi számít értéknek? Csak az esztétikai szempontokat érvényesítsük vagy tartalmi vonatkozásokat is mérlegeljünk? Legyen-e minőségi kritérium a helyi szerzők körének kijelölésekor? Ha igen, mi legyen az: egy kötet, a lexikonba való bekerülés, netán a csaknem megfoghatatlan rendszeres publikálás? Mi történjen a dilettáns szerzőkkel? Hogyan viszonyuljunk a fiatal, kezdő írókhoz, költőkhöz – például a diákokhoz –, akikből lehet nagy alkotó is? Egyáltalán, húzzunk-e bárhol is határt vagy bízzuk az értékes és az értéktelen megkülönböztetését az olvasóra, a felhasználóra? Megint más probléma, hogy mit kezdjünk az interjúkkal? Továbbá: az irodalomtörténeti munkák közül csak a tudományos dolgozatokra és az esszékre figyeljünk vagy a publicisztikai írásokra, a visszaemlékezésekre és egyéb műfajokra is? Folytathatnánk még, de már ez is elég annak magyarázatára, miért olyan sokféle a könyvtári gyakorlat e téren. Talán csak egy dologban van egyetértés: a helyismereti gyűjtésnél és számbavételnél okvetlenül mellőzendők az ideológiai-politikai, az erkölcsvédelmi és más hasonló megfontolások, mert ezek nem értékképző tényezők. A sokféleség egyébként abban is kifejezésre jut, hogy a könyvtárak számottevő hányada különbséget tesz a gyűjtés és a feltárás között: azaz nem feltétlenül szereznek be minden helyi alkotást, a bibliográfiai számbavételnél azonban teljességre törekszenek. Máshol viszont mindkét vonatkozásban a teljesség a cél, amely – mint nagyon jól tudjuk – soha el nem érhető, de a relatív vagy tartalmi teljesség kitartó munkával megközelíthető.

A szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok gyűjtése

Hogy a lokális jellegű szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok közül egy-egy könyvtár végül is mit gyűjt, az a helyi elhatározásoktól függ. Mindezekelőtt attól, hogy a most vázolt kérdésekre milyen válaszok születtek, és azokat időközben hogyan finomították, módosították. A döntéseket szinte mindenütt a gyűjtőköri szabályzatban rögzítik, amelybe a szépirodalomra vonatkozó megállapodásokat is célszerű bevenni. Felelős mérlegelést kíván annak meghatározása, hogy a helyi információkat hordozó szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok mely csoportjait őrzik. Leginkább azzal a megoldással találkozunk, hogy a helyi tartalmú művek, köztük a helyi személyeket ábrázoló alkotások mellett az ezek körébe nem sorolható helyi kiadványokat is gyűjtik. Változatosabb a kép a helyinek minősülő szerzők azon munkáit illetően, amelyek nem helyi tartalmúak és nem is helyi kiadványok: a megyei könyvtárak rendszerint válogatnak, mégpedig előbb a szerzők, aztán a művek közül; a kisebb könyvtárak a relatív teljességet is megcélozhatják; néhol viszont teljesen kizárják ezt a csoportot.

Nagy általánosságban az mondható, hogy a helyismereti állományban minden dokumentumfajtnak helye van, amelyik szépirodalmi közleményeket, illetve irodalomtörténeti információkat tartalmaz. A könyvtárak számára magától értetődő a könyvek, köztük a poligráf művek gyűjtése; beleértve a helyi tartalmú szépirodalmi műveknek és a helyi szerzők szépirodalmi alkotásainak – amennyiben az utóbbiak a gyűjtőkörbe tartoznak – a fordításait is. A külföldi kiadvá-

A könyvraktár és mellébejárát a dolgozóhelyiségekhez

nyokról való tájékozódás és a hazai beszerzés gyakorlati nehézségei (pl. a terjesztés gyengeségei, a kötelesspéldány-szolgáltatás hiányosságai) most kívül esnek az előadás tárgykörén. A helyi periodikumok szintén természetesen módon kerülnek a helyismereti gyűjteményekbe. Nem ilyen egyszerű a helyzet a fővárosban és más megyékben kiadott folyóiratokban, heti- és napilapokban közzétett helyi vonatkozású szépirodalmi és irodalomtörténeti írásokkal, recenziókkal. A fő kérdés az: megelégedjünk-e a bibliográfiai számbavétellel vagy másolat, esetleg lapkivágat formájában a gyűjteményben is helyezzük el azokat? Erre is, arra is van kísérlet; nagyon jó szolgálatot teszünk az olvasóknak, ha a második megoldást választjuk. Az irodalmi rendezvényekről informáló aprónyomtatványokat, pl. a meghívókat szintén érdemes megőrizni. Szóba jöhetnek a megzenésített versek, drámarészletek stb. kottái is. Gondolom, az sem igen vitatható, hogy a különféle irodalmi vonatkozású képeknek ott a helye a könyvtárakban: nemcsak a portréknak, hanem az épületekről (pl. az irodalmi folyóiratok szerkesztőségeiről) és más objektumokról készült fotóknak, képes levelezőlapoknak is. Gyűjtendőek a színházi előadások, a szavalatok, a felolvasások, az interjúk stb. hang- és videofelvételei is; köztük – legalább – a helyi rádiók és televíziók műsorai. Magnó- és videofelvételeket a könyvtárak maguk is készíthetnek. Kérdéses viszont, hogy mi legyen a filmadaptációkkal, amelyek voltaképpen nem a szépirodalmi alaplumú szerzőjének, hanem a forgatókönyv írójának és a film rendezőjének a szellemi termékei. Újabban a lokális tartalmú CD-ROM-okra is oda kell figyelnünk.

Szinte valamennyi megyei könyvtár gyűjt irodalmi és irodalomtörténeti kéziratokat: pl. szakdolgozatokat, pályamunkákat, nyomtatott művek eredeti autog-

ráf vagy gépiratos változatait, egyéb kötetes anyagokat, de ún. leveles dokumentumokat is. Mivel hasonló feladat a levéltárakra, a múzeumokra és más könyvtárakra is hárul, megfontolandó, hogy egy-egy felbukkanó, felajánlott kéziratot hol helyezzünk el. A levéltári iratok köre elég pontosan körülhatárolt, így leginkább a múzeumok és a könyvtárak között lehet vita. Véleményem szerint a helyes megközelítés a mindenkori gyűjteményérték szem előtt tartása: vagyis egy-egy író, költő, irodalomtörténész, egy-egy irodalmi folyóirat, szervezet stb. kézíratos anyaga lehetőleg egy helyen, egy közgyűjteményben legyen elérhető; ily módon az újonnan előkerült dokumentumok megszerzésénél élvezzen előnyt a korábbi anyagot őrző, kezelő múzeum vagy könyvtár.

Néhány mondat erejéig szeretném szóba hozni a possessorok kérdését is. A nyomtatott könyvekben és időszaki kiadványokban rejtőző kézírásos bejegyzések azon csoportjára gondolok, amelyek azért érdekesek a könyvtár számára, mert a bejegyző vagy az ajánlás címzettje helyi személyiség. Mind a margójegyzetek, mind a kötetek előző- vagy hátsó védőlapján, netán más üres vagy félig üres oldalakon olvasható beírások az illető személy munkásságára, életútjára, olvasmányélményeire stb. vonatkozóan forrásértékű információkat, adalékokat tartalmazhatnak, ezért a szóban forgó példányok megőrzése mindenképpen hasznos, a kérdés csupán az: a helyismereti gyűjteménybe kerülnek-e vagy más állományrészbe; feltárásuk az utóbbi esetben is elengedhetetlen. A modern korban divatos kézíratos dedikációk más összefüggésben lehetnek érdekesek: pl. a szerző kapcsolatrendszerének, a helyi kötődés jellegének felderítésében nyújthatnak segítséget. Tehát ezek – illetve az őket hordozó kötetek, lappéldányok – gyűjtése, megőrzése, számbavétele szintén fontos.

A szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok, információk feltárása, számbavétele

A helyi érdekű szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok, információk számbavételénél különösen gyakran érzékeljük, hogy a gyűjtés és feltárás elválaszthatatlan egymástól. Hiszen minden könyvtárban az állomány a feltárás alapja, ugyanakkor nagyon sokszor a bibliográfiai számbavétel során fedezünk fel gyűjteményi hiányokat, szerzünk tudomást lokális jellegű művekről, információkról. Tapasztalati tény az is, hogy a feltárás nemcsak a bibliográfiai adatok regisztrálását jelenti, hanem egyre inkább a faktográfiai információk kiemelését, rögzítését is. E munka nem maradhat az adott könyvtár állományának keretei között, szükséges a más gyűjteményekben fellelhető lokális dokumentumok, információk számbavétele is.

A könyvtári gyakorlatban domináns bibliográfiai számbavétel a szépirodalmi és irodalomtörténeti művek korábban említett mindhárom csoportjára kiterjed. Legkönnyebb dolgunk a helyi kiadványokkal van: a topográfiai szempont ugyanis a kellő körültekintést és a teljességre törekvő gyűjtést feltételezve maradéktalanul érvényesíthető; még akkor is, ha az adott helyen kiadott könyvek, lapok, av-dokumentumok stb. egy részéről csak jókora késéssel szerzünk tudomást, a retrospektív feltárást pedig a hiányzó művek felkutatása lassítja. Már több gondot okoz a helyi tartalom, még többet a helyi szerző munkáinak a felderítése,

ami elsősorban a közlemények nagyarányú szóródására vezethető vissza. A jelenség a helyi kiadványoknál is megfigyelhető, de ezek szemmel tartása, visszamenőleges feltárása általában egyszerűbb. A biztosnak látszó topográfiai adatból kiindulva például előbb-utóbb hozzáférhetővé válnak a poligráf művek és a helyi lapok; így minden további nélkül számbavehető a bennük található szépirodalmi és irodalomtörténeti publikációk, recenziók, még azok is, amelyek nem helyi tartalmúak vagy nem helyi szerzők írásai. Retrospektíve megnyugtatóan töltik be ezt a szerepet a szaporodó folyóiratrepertóriumok és a ritkább, válogató jellegű, ám a szépirodalmat általában regisztráló hírlaprepertóriumok.

Megtöbbszörözi a szóródást, hogy a más megyékben, a fővárosban és külföldön megjelent kiadványokban is vannak az adott megyére vonatkozó, illetve helyi szerzőktől származó szépirodalmi, irodalomtörténeti írások, ismertetések. Ráadásul nemcsak elsődleges, hanem másodlagos és utólagos közlésről egyaránt szó lehet. Viszonylag könnyen megbirkózunk az egy- és kétszerzős könyvekkel. A poligráf kiadványokban – antológiákban, kalendáriumokban, évkönyvekben, tanulmánykötetekben stb. – rejtőző versek, elbeszélések, drámák, irodalomtörténeti dolgozatok – felkutatása, regisztrálása már sokkal nehezebb feladat. A kurrens anyagnál fokozza ezt, hogy az MNB Könyvek bibliográfiája már nem ad analitikus feltárást, így elég sok lokális irodalmi közleményről csak véletlenszerűen és megkésve – pl. a helyismereti és szakbibliográfiákból, recenziókból – értesülünk. Az irodalmi és irodalomtörténeti folyóiratok helyi cikkeinek számbavétele rendszerint komolyabb erőfeszítések nélkül elvégezhető, a többi folyóiratban megjelent közleményeké viszont roppant idő- és energiaigényes munka. A heti- és napilapok, valamint az iskolai, egyházi, kisvárosi, községi, szakmai és egyéb újságok szépirodalmi és irodalomtörténeti anyagának feltárása pedig a jelenlegi körülmények között gyakorlatilag lehetetlen. Az MNB Időszaki kiadványok repertóriuma a szépirodalmat és a recenziókat nem regisztrálja, a helyi lapok túlnyomó többségét pedig egyébként sem tárja fel. A recenziókat illetően az irodalomtudományi bibliográfiák, továbbá a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár immár CD-ROM-on is elérhető analitikus katalógusa részben pótolják a nemzeti bibliográfia hiányosságait, bár a helyi lapok nagyobbik hányadát ezek is mellőzik. Megemlítenéd az av-felvételek problematikája is. Ezek egy részéről van ugyan bibliográfia, de nem analitikus, így a helyi dokumentumok kiválogatása éppolyan bonyolult, mint a nyomtatványok esetében. Részben az eredeti közlemények, részben a források miatt a külföldi kiadványokat és sajtótermékeket is figyelemmel kellene kísérni. Szerencsére e téren a Hungarika adatbázisok és a szomszédos országok könyvjegyzékei hozzánk is eljutó periodikumai nyújtanak némi segítséget.

A helyismereti bibliográfiai számbavétel szempontjából is nagy előrelépés lenne, ha megvalósulna a szépirodalmi közlemények országos, kurrens regisztrációja.

Régi óhaj ez, a Magyar folyóiratok repertóriumának első szerkesztője már az induláskor, 1946-ban megígérte e hiány kiküszöbölését. A hazai szépirodalmi publikációk bibliografizálására azonban csak rövid életű kísérletek történtek. Néhány esztendeje, amikor az MKE Bibliográfiai Szekciója megtárgyalta, Lisztes László pedig a *Könyvtári Figyelő* 1993. évi 3. számában egy invenciózus tanulmányban mérlegelte a hazai szépirodalmi bibliográfia lehetőségeit, esélyeit, úgy

tűnt, elmozdul a holtpontról a dolog, és a könyvtárak egy nagyon fontos, sűrűn használható tájékoztatási segédletet kapnak, ami által a lokális közlemények számbavétele is egyszerűbb, gyorsabb és megbízhatóbb lehetett volna. Lisztes László egy könyvtárközi összefogás gondolatát vetette fel, és messzire jutott a válogatás elveinek tisztázásában. Nem sokkal ezután Vajda Erik az *Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek on-line adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével* című, 1994-ben közreadott megvalósíthatósági tanulmányában az IKR megújításától várta e kérdés megoldását is. Szerinte a kooperáció és a számítógépes feltárás, hálózat megteremthetné a feltételeit a szépirodalmi közlemények kurrens feldolgozásának is, sőt még a recenziók is bekerülhetnének az adatbázisba. Rokonszenvezett ezzel a javaslattal az Országos Széchényi Könyvtár tájékoztatási fősztálya is. Vajda Erik elgondolása azonban pénzügyi okokból nem valósulhatott meg. A Lisztes-féle, csak erre a feladatra koncentráló együttműködés pedig itt nem elemezhető, de többnyire szemléleti okokból aludt el, remélhetőleg nem örökre. Egyelőre nem látjuk, milyen esélyt kínál e téren a MOKKA; mindenestre a közös katalógus kiterjesztése a megyei könyvtárakra elképzelhetővé tenné ennek a gondnak az enyhítését is. A technikai feltételek már megvannak: a számítógépek alkalmazása, a hálózatok kiépülése elvileg lehetővé tenné az országban megjelent összes periodikum szépirodalmi közleményeinek teljességre törekvő feltárását, és ebből a kurrens katalógusból ki-ki, azaz bármelyik könyvtár lehívhatná az őt érdeklő adatokat. Ezzel nagyrészt elhárulna az a tartalmi akadály, amely az ilyen jellegű könyvtárközi együttműködések sikerének legfőbb gátja volt; nevezetesen az, hogy a helyi vonatkozások felismerése, megítélése más megyékben, más településeken is csak nagy hibaszázalékkal történhet meg. Mi lenne itt a megyei könyvtárak konkrét tennivalója? Egyrészt a közvetlen részvétel, másrészt a közvetítés. A megyei helyismereti gyűjtemény munkatársai vállalnák a megyei hatókörű sajtóorgánumok szépirodalmi közleményeinek bibliográfiai számbavételét és az adatok rögzítését, továbbá elvégezhetnék azon települések periodikumainak feltárását, amelyek könyvtárai erre nem képesek; egyúttal szerveznék a bekapcsolódó városi, községi könyvtárak ilyen irányú feltáró tevékenységét, és biztosítanák a bibliográfiai adatok hálózati áramlását. Véleményem szerint – amit egyébként mások is többször leírtak – az országos szépirodalmi katalógus létrehozása nem elsősorban helyi érdek, hanem országos: a nemzeti kultúra fontos területének rendszeres, folyamatos feltérképezését, számbavételét, felmutatását jelenthetné, amiből – mint utaltam rá – természetesen profitálhatna a helyismereti tevékenység is.

A visszamenőleges feltárás szintén sürgős feladat, és erre is kitűnően használható a komputer. Az országos összefogás hozhat itt, a retrospektív számbavételben is a relatív teljességhez közelítő eredményt. Ennek azonban – úgy érzem – egyelőre sem a tartalmi, sem a személyi feltételei nincsenek meg; például nincs teljes országos sajtóbibliográfiánk, kiegészítésre szorul a megyei sajtóbibliográfiák többsége, még körvonalaiban sem rajzolódott ki valamiféle program, és akkor még nem is beszéltünk a hiányzó pénzügyi bázisról. Éppen ezért a visszamenőleges számbavétel inkább helyi, egyedi kezdeményezésekkel haladhat előre, pl. rengeteg ismeretlen információ adható közre a személyi bibliográfiákban, a folyóirat- és hírlaprepertóriumokban.

Az olvasói, felhasználói igények még a vonakodó könyvtárakból is kikényszerítik a faktográfiai feltárást. Könyvtáraink túlnyomó többsége azonban készséggel vállalja ezt a feladatot, amit a kurrens és retrospektív adattárak, számítógépes adatbázisok gyarapodó száma is meggyőzően bizonyít. E helyen nincs mód a szépirodalmi és irodalomtörténeti faktográfiai feltárás részletkérdéseit, módszertani problémáit elemezni, noha ezekről is érdemes lenne bővebben értekezni. Ezúttal csak felsorolásszerűen említenek meg néhány gyakorlati példát, lehetőséget: biográfiai index, esetleg bibliográfiai hivatkozásokkal kiegészítve; irodalmi életrajzi lexikon; irodalmi testületek és szervezetek adatai stb. A könyvtárak összeírhatják az irodalmi emlékhelyeket is, ez utóbbit azonban a helyi múzeumok is végzik, célszerű tehát elkerülni a párhuzamosságot.

Talán itt, a faktográfiai feltárás kapcsán kell szólni arról az új fejleményről, amely helyi vonatkozásban is új távlatokat nyit: a szöveges információk elektronikus rögzítéséről. Helyi tartalmú szépirodalmi művek vagy helyi szerzők munkái is bekerülhetnek a Magyar Elektronikus Könyvtárba, felkerülhetnek az Internetre, készülhet róluk CD-ROM. Más megközelítésben a lokális jellegű versek, elbeszélések, regény- és drámarészletek stb. a megyei könyvtár digitális adatbázisában is helyet kaphatnak, ezáltal könnyebben visszakereshetővé válnak, a teljes szöveg bővebb információanyagot kínál, a jelenben és a jövőben pótolhatják a lapkivágatokat, fénymásolatokat stb.

A könyvtárak helyismereti gyűjteményeiben számtalan, ma még ismeretlen irodalomtörténeti információ rejtőzik. Ezek felszínre hozatalában közreműködhetnek a könyvtárosok – akár kutatóként is, ha arra felkészültek, ha ahhoz kedvet éreznek. A helytörténeti vizsgálódás az ún. országos történet, a nemzeti irodalom alaposabb megismeréséhez is hozzájárul. Elgondolkodtató, ugyanakkor biztató, ösztönző sorok olvashatók Kerényi Ferenc, a neves irodalomtörténész cikkében, amely nemrég jelent meg az *Irodalomismeret* című folyóirat idei első-második számának hasábjain. „A Petőfi-kutatás nagy tartalékának a helytörténetet látom. A kritikai kiadás mellett az átideologizált időkben is innen érkeztek az igazán fontos, bár nem látványos adatfeltárások, tudományos részeredmények” – írta – és hozzáfűzte: várhatóan így lesz ez a jövőben is. (*Kerényi Ferenc: A Petőfi-kutatás helyzetéről és feladatairól. In: Irodalomismeret, 1988. 1–2.sz. 72.p.*) A kivétel az irodalomtörténet egészére általánosítható: az egyes írókról, költőkről, fogadtatásukról, az irodalmi folyóiratokról és társaságokról, egy-egy nagy alkotó helyi kultuszáról a lokális források segítségével pontosabb, teljesebb kép formálható, akár merőben új adatok, eddig nem ismert művek is felbukkanhatnak. Miért ne lehetnének, lennének részesei e nemes leltek feltárásának mi, a források jelentékeny hányadának őrzői, a könyvtárosok?!

Ha a megyei könyvtáraknak a helyi irodalmi értékek gyűjtésében és számbavételében betöltött szerepéről beszélünk, nem feledkezhetünk meg ezen intézmények regionális funkcióiról, amelyeknek teljesítését a kulturális ellátásról szóló törvény idevágó passzusai is hangsúlyozzák, megkövetelik. Az eddigi gyakorlat kedvező tapasztalatai arra vallanak, hogy a most tárgyalt területen nemcsak együttműködés alakítható ki a megyei és a városi, községi könyvtárak között, hanem ésszerű és előrevivő munkamegosztás is. Különösen a helyi szerzők nem helyi tartalmú írásainak gyűjtésében és feltárásában nyílik erre lehetőség. A feladatok pontos felosztása és következetes végrehajtása a megye egészét illetően

Összekötő folyosó és az északi épületszárny

elvezethet a megyei könyvtárban csak nehezen elérhető relatív teljesség megvalósításáig. Az imént említett országos számbavétel és a számítógépes hálózatok révén pedig a városi, községi könyvtárak helyismereti munkája kiemelkedhet az elszigeteltség állapotából, az országos, sőt nemzetközi információáramlás, tájékoztatási tevékenység szerves része lehet.

A helyi irodalmi értékek megismertetése, népszerűsítése

Témánk körbejárása megkívánja, hogy röviden szóljunk arról a szerepről is, amelyet a megyei könyvtárak a helyi irodalmi értékek közzétételében és népszerűsítésében játszanak, játszhatnak.

Némelyik megyei könyvtár kiadót is működtet, amely a kortárs szerzők művein kívül korábbi alkotásokat is megjelentet. Máshol alkalmi kiadványok születnek szépirodalmi vagy irodalomtörténeti tartalommal. A könyvtárak rendeltetésszerűen adnak közre irodalmi, irodalomtörténeti bibliográfiákat, adattárakat. A legutóbbi felmérés szerint a megyei könyvtárak 1990–1994 közötti kiadványainak 14,1%-a szépirodalmi mű vagy memoár volt; az irodalomtörténeti tanulmányok, bibliográfiák és a hasonmás kiadások ezt az arányt egynegyed fölé emelik. Már utaltam rá, hogy a megyei könyvtárak az Interneten keresztül is közvetíthetnek irodalmi információkat.

A helyi irodalmi értékek megismertetésének hatékony eszközei az irodalompropaganda különböző módszerei. Ismét csak felsorolásszerűen: a kiállítások, a felolvasások, szavatelők, előadások, az író-olvasó találkozók, a gyerekek-

nek szervezett irodalmi foglalkozások, a rendhagyó irodalomórák stb. Az utóbbiakra, vagyis a könyvtárak és az iskolás korú gyerekek kapcsolatára újabban a Nemzeti alaptanterv irányítja rá a figyelmünket. A NAT a műveltségi területek közös, általános követelményei között első helyen említi a *Hon- és népismeret* információanyagát mint a nemzeti önismeret, öntudat, a hazaszeretet elmélyítésének, a lokálpatrióta érzés és szemlélet fejlesztésének nélkülözhetetlen eszközt. Az *Anyanyelv és irodalom* című műveltségi területen a 6. és 8. évfolyam végére is szükségesnek tartja a lakóhely és a régió irodalmi vonatkozásainak, irodalmi emlékhelyeinek ismeretét. Sokat tehetnek ezen elvárások sikeres teljesítéséért a könyvtárak, messzemenően segíthetik a tanulókat és pedagógusokat a lokális információk elsajátításában, elsajátíttatásában.

*

Bármely ágát, részét nézzük is helyi irodalmi értékek kezelésével összefüggő könyvtári feladatoknak, mindig igazolódik a számunkra magától értetődő, de a kívülállók, a használók előtt is egyre nyilvánvalóbb felismerés: a helyismereti, jelesen a szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok, információk összegyűjtése, rendszerezése, feltárása, a használók rendelkezésére bocsátása, né tán publikálása nem provinciális befelé fordulás, hanem az adott hely, tágabban a nemzet irodalmának, irodalmi múltjának pontosabb megismerését segítő szolgáltatás, *szolgálat*. Ennek tudata felemelő érzés lehet számunkra, önbecsülést adhat valamennyi, a helyismereti tevékenységgel lelkiismeretesen, odaadóan foglalkozó könyvtárosnak.

Bényei Miklós

Egy megyei könyvtár tudományos tevékenysége a szegedi Somogyi-könyvtár példája alapján

A Szegedet 1879. március 12-én rombadöntő tiszai árvíz adta a gondolatot Somogyi Károly esztergomi prépostnak és apátkanonoknak, hogy az élete folyamán gyűjtött könyvtárát felajánlja Szeged városának. Fölajánló levelét 1880. április 26-án keltezte, ezt követően Szeged városa a könyvtárról szakvéleményt kért. Ezt épp egy hónappal később, május 26-án Fraknói Vilmos történész, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, valamint Hunfalvy Pál nyelvtudós, az akadémia főkönyvtárosa és Szilágyi Sándor történétíró, a pesti egyetemi könyvtár igazgatója láttamozta. Érdemes az akadémiai szakértők jelentéséből idézni néhány gondolatot. Azt írják: „konstatáljuk, hogy a könyvtár nemcsak a kötetek számát, hanem főleg összeállításának természetét tekintve, oly nagy értékkel bír, amellyel magányosok által gyűjtött könyvtárak csak a legritkább esetekben bírnak. Míg ugyanis a magángyűjtők rendszerint egy bizonyos szakra szokták figyelmüket irányozni: Somogyi prépost úr ritka sokoldalúságot tüntet föl. Az általá-